

RAŠIRENOST, STRUKTURA I TREND OVI VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERA:

ANALIZA HRVATSKIH GRAĐANA
S RAZLIČITIM STUPNJEVIMA
PODLOŽNOSTI TEORIJAMA ZAVJERA
O COVIDU 19

dr. NEBOJŠA BLANUŠA

dr. MIRJANA TONKOVIĆ

dr. ANDREA VRANIĆ

IZVJEŠTAJ

IMPRESSUM

Autorice i autor:

Dr. Nebojša Blanuša, Faculty of Political Science, University of Zagreb

Dr. Mirjana Tonković, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

Dr. Andrea Vranić, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

Dizajn:

Sven Sorić

Bojan Crnić

Infografike:

Bojan Crnić

Izdavač:

Gong

Izvršna direktorica:

Oriana Ivković Novokmet

Mihanovićeva 14

10000 Zagreb

e-mail: gong@gong.hr

web: www.gong.hr

Zagreb, listopad 2022.

Pro-fact: Istraživanje, edukacija, provjera činjenica i razotkrivanje dezinformacijskih narativa o COVID-u 19 u Hrvatskoj

Koordinator Pro-Facta:

Gong

Partneri:

Fakultet političkih znanosti u Zagrebu,

Sveučilište u Dubrovniku,

Fakultet elektrotehnike i računarstva i Faktograf.hr

Ovaj izvještaj odražava isključivo stajališta autorica i Europska komisija nije odgovorna za bilo kakvu upotrebu informacija koje sadrži. Ovaj je projekt financiran iz Programa rada Europske unije za 2020., prema Ugovoru o dodjeli bespovratnih sredstava br. LC-01682252

RAŠIRENOST, STRUKTURA I TRENDOVI VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERA: ANALIZA HRVATSKIH GRAĐANA S RAZLIČITIM STUPNJEVIMA PODLOŽNOSTI TEORIJAMA ZAVJERA O COVIDU 19

DR. MIRJANA TONKOVIĆ

DR. ANDREA VRANIĆ

DR. NEBOJŠA BLANUŠA

PRO-FACT

EDMO
European Democracy Monitor

Europska unija
European Union

GONG

FER

fpzg
Faculty of Political Science
University of Zagreb

FAKTOGRAF HR

F

UVOD

Ovaj izvještaj, kao sastavni dio multidisciplinarnih istraživačkih aktivnosti projekta *Pro-Fact*, fokusira se na analizu građana s različitim stupnjem podložnosti teorijama zavjere o COVID-u 19, zajedno s njihovim sklonostima vjerovanju u druge, ranije razvijene, šire i konkretnije oblike teorija zavjere. Ovo se istraživanje oslanja na prethodne faze aktivnosti projekta, i to na analizu društvenih mreža (Brautović, 2022a), dinamičku analizu mreže (Brautović, 2022b) te posebno na analizu sadržaja i diskursa (Grbeša, Zenzerović & Vučković, 2022.), koje smo koristili kao izvore informacija pri izradi mjernih instrumenata za ovo istraživanje. U tom smislu, nakon faza “online” istraživanja usmjerenih na širenje dezinformacijskih ekosustava o COVID-u 19 na internetu, sad se fokusiramo na “offline” pitanja, poput, primjerice, u kojoj se mjeri dezinformacije, pogotovo teorije zavjere, šire među hrvatskim građanima. Ovaj izvještaj također je usko povezan s drugim, o bihevioralnim korelatima teorija zavjere o COVID-u 19 (Tonković, Vranić, Blanuša, 2022.). Ta dva izvještaja temelje se na istom metodološkom pristupu, bazi podataka i ispitanicima. Kako bismo utvrdili koje su skupine građana podložne dezinformacijama i vjerovanjima u teorije zavjere vezane uz pandemiju COVID-a 19, proveli smo nacionalno istraživanje na probabilističkom uzorku od 1401 hrvatskih građana. A za bolji uvid u njihov mogući širi zavjerenički/nezavjerenički način razmišljanja, također smo procijenili jesu li inače skloni vjerovati u teorije zavjere, kako globalne, tako i lokalne (hrvatske). Ovaj izvještaj daje pregled tog dijela rezultata istraživanja.

Fokusira se na sljedeća istraživačka pitanja u vezi s teorijama zavjere o COVID-u 19:

- Koliko je rasprostranjeno vjerovanje u prethodno identificirane teorije zavjere o COVID-u 19 na internetu među hrvatskim građanima?
- U usporedbi s ranije dobivenim rezultatima, je li broj teorija zavjere o COVID-u 19 s vremenom porastao ili se smanjio?
- Kakva je struktura vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 u usporedbi s drugim oblicima teorija zavjera?
- U kakvom su odnosu vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 i neki već razvijeni oblici teorija zavjera, poput vjerovanja u lokalne i globalne teorije zavjere (Blanuša, Kulenović, 2018.), zavjereničkog mentaliteta (Bruder i dr., 2013.), vjerovanja u teorije zavjere vezane uz populizam (Blanuša, Kulenović, 2018.), te vjerovanja da zle sile “oduzimaju moju zemlju” (Parker, Barreto, 2013.)?
- Koji građani vjeruju u teorije zavjere o COVID-u 19 u smislu svojih sociodemografskih karakteristika, odnosa prema znanosti, korištenja medija i političkih karakteristika?

METODOLOGIJA

Prikupljanje podataka za ovo istraživanje online je provela je agencija Ipsos u razdoblju od 29. travnja do 17. svibnja 2022. godine, na uzorku od 1401 odrasle osobe u dobi od 18 do 64 godine. Uzorak je bio nacionalni probabilistički uzorak, reprezentativan za korisnike interneta, dvostruko stratificiran prema regiji (6) i veličini naselja (4), s dodatnim kvotama za dob (4) i stupanj obrazovanja (3).

Od 1401 sudionika, njih 717 (51,2 %) bile su žene. Prosječna dob bila je $M = 42,6$ ($SD = 13,05$). Što se tiče obrazovanja, 2,7 % sudionika ima završenu osnovnu školu, 71,3 % srednju, a njih 25,8 % ima diplomu ili višu školu. Kad je posrijedi veličina prebivališta, 34,4 % naših sudionika živi u naselju veličine do 2000 stanovnika, 16,8 % u naselju od 2001 do 10.000 stanovnika, 21,1 % u naselju od 10001 do 80.000 stanovnika i 27,8 % u naselju s preko 80.000 stanovnika.

Teorije zavjere o COVID-u 19 izvučene su iz prethodno provedenih analiza sadržaja i diskursa (Grbeša Zenzerović, Vučković, 2022.), dok su ostali mjerni instrumenti korišteni uglavnom iz prethodnih studija i znanstvenih publikacija.

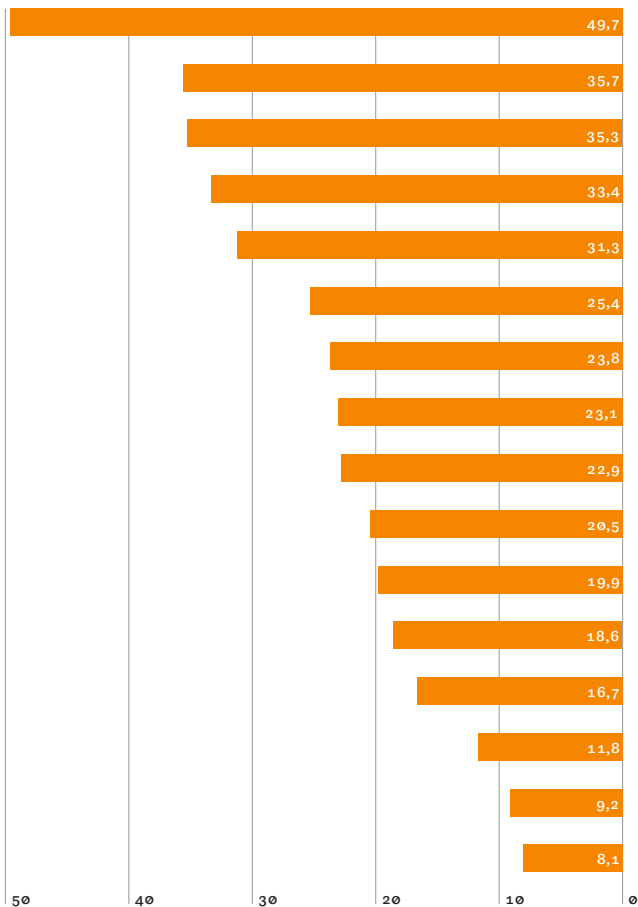
REZULTATI

1.

RAŠIRENOST VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERE O COVID-U 19 MEĐU HRVATSKIM GRAĐANIMA

Oslanjajući se na temeljitu analizu sadržaja i diskursa izvora dezinformacija na internetu koji su otkrili specifični plandemijski vokabular (Grbeša Zenzerović, Vučković, 2022.: 15) te prethodne regionalne studije (npr. Tonković i dr., 2021.; Unicef Crna Gora, 2021.) sastavili smo 16 zavjereničkih izjava prema Likertovoj ljestvici koje smo koristili u anketi. Sudionici su zamoljeni da izraze razinu vjerovanja u svaku od ovih teorija zavjere, na skali od 1 do 5, gdje 1 znači “Uopće ne vjerujem”, 2 “Uglavnom ne vjerujem”, 3 “Vjerujem i ne vjerujem”, 4 “Uglavnom vjerujem”, i 5 “Potpuno vjerujem”. Opći rezultati o postotku onih koji uglavnom i potpuno vjeruju u teorije zavjere o COVID-u 19 prikazani su u Grafikonu 1↓.

Ovi rezultati pokazuju da gotovo 50 % hrvatskih građana (u dobi od 18 - 64 godine) smatra da su službene brojke o stopi smrtnosti od koronavirusa izmanipulirane i preuveličane, vjerojatno dodavanjem broja umrlih od korene, ali i zbog drugih bolesti koje su već imali. Još jedna slična zavjerenička tvrdnja koju podržava 33,4% građana smatra da COVID-19 nije ništa opasniji od sezonske gripe, ali se pretjeruje u svrhu učinkovitije kontrole populacije i ograničavanja ljudskih prava i sloboda. Sljedeća skupina teorija zavjere o COVID-u 19 koju podržava više od 25% hrvatskih građana uglavnom se odnosi na tajni i štetni utjecaj globalnih aktera poput svjetskih sila, svjetskih elita i farmaceutskih lobija koji pokušavaju ostvariti veću političku ili ekonomsku moć te kontrola nad “običnim građanima”. Manje popularne teorije zavjere spominju i poljoprivredne kompanije, hrvatske vlasti i Svjetsku zdravstvenu organizaciju kao druge glavne krivce za globalne nevolje. Nadalje, dio hrvatskih građana vjeruje da su za širenje virusa odgovorniji kineski znanstvenici (22,9% i 19,9%), nego američka vojska (11,8%). Dvije teorije zavjere o COVID-u 19 u koje se najmanje vjeruje su o umjetnom stvaranju koronavirusa kako bi se putem cjepiva u ljude ugradili mikročipovi radi praćenja i kontrole njihova ponašanja (9,2%), te da 5G tehnologija uzrokuje ili širi COVID-19, što se pokušava zataškati (8,1%).

Statistikama se manipulira radi pretjeranog navođenja broja ljudi umrlih od korone, a koji su zapravo već patili od neke druge bolesti, od koje su eventualno i umrli.

COVID-19 je namjerno proizveden i proširen kako i svjetske sile mogle politički ili ekonomski profitirati od njega.

Korona je proizvedena od strane farmaceutskog lobija kako bi se obogatio prodajom cjepiva.

COVID-19 je ništa opasniji od sezonske gripe, ali se njegova opasnost prenamlažava radi uspostavljanja efektivnije kontrole populacije te ograničavanja sloboda i prava.

Svjetske elite su stvorile virus s ciljem uništavanja pojedinih svjetskih ekonomija, kako bi od toga finansijski profitirale.

Svjetske su elite stvorile COVID-19 kako bi smanjile broj ljudi na planeti.

Korona mjere su namjerna priprema za promjenu naših postojećih životnih navika te predstavljaju uvod u digitalnu fašističku diktaturu.

Kako bi zaštitili svoje profite, agrikulturalne tvrtke namjerno skrivaju znanstvene dokaze o genetičkoj kontaminaciji genetički modificiranih usjeva, koja omogućuje razmnožavanje i širenje virusa poput COVID-19.

Kineski znanstvenici su stvorili koronavirus radi biološkog ratovanja, ali je isti igrom slučajja pobjegao iz laboratorija.

Hrvatske vlasti lažu, sukladno uputama UN-a i WHO-a, te kao takve djeluju neustavno protiv hrvatskih građana, kako bi se razboljeli i bankrotirali.

Kineski znanstvenici su stvorili virus te su ga namjerno proširili izvan laboratorija, jer su već imali lijek protiv istog.

Pandemija je umjetno proizvedena radi smanjenja migracija i imigracija osoba iz siromašnijih i ratom razorenih država u bogatije zapadne države.

Svjetske su elite stvorile COVID-19 kako bi genetički modificirale ljudska bića putem cjepiva protiv virusa.

Vojska SAD-a je napravila COVID-19 kao biološko oružje te ga je namjerno proširila u Kini kako bi je oslabili kao suparnika.

COVID-19 je umjetno stvoren kako bi se cjepivom čipiralo ljude, u svrhu nadzora i kontrole njihova ponašanja.

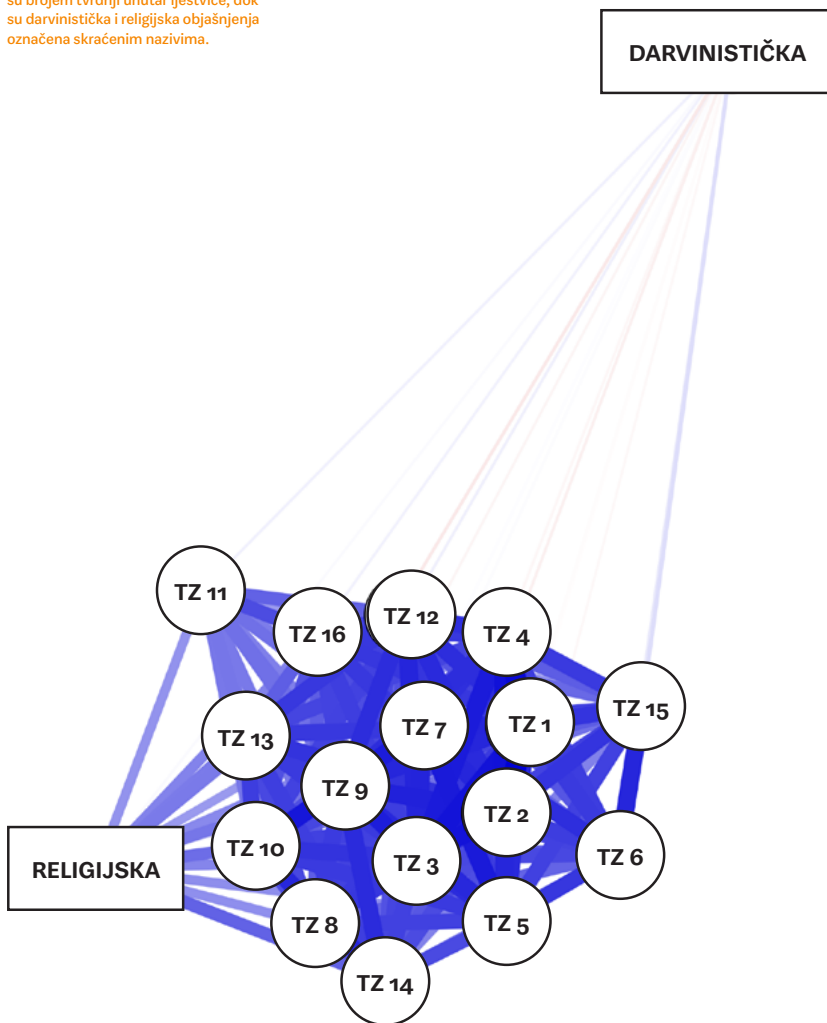
5G tehnologija izaziva ili širi COVID-19, ali ta se činjenica skriva kako bi tvrtke koje se bave ovom tehnologijom nastavile puno zarađivati.

Grafikon 1. Postotak hrvatskih građana koji vjeruju u COVID-19 teorije zavjera (N=1401)

Uz prethodnih 16 teorija zavjere dodali smo dva tumačenja nepovezana s teorijama zavjere kako bismo testirali odnos zavjereničkog razmišljanja s darvinističkim i religijskim objašnjenjima uzroka pandemije. Prema našim rezultatima, 52,6% sudionika smatra da je pandemija COVID-a 19 prirodan proces, kakvih je u povijesti čovječanstva već bilo, i u kojem umiru najslabiji, a preživljavaju najjači, dok njih svega 8,1% vjeruje da je to Božja kazna za sve zlo koje su ljudi učinili na planetu Zemlji. U sljedećem smo koraku proveli mrežnu korelacijsku analizu u JASP-u, uključujući 16 elemenata povezanih s teorijama zavjere i dva koja to nisu. Rezultati su prikazani u Grafikonu 2↓.

LEGENDA: Svaki krug predstavlja jednu stavku. Plave linije predstavljaju pozitivne, a crvene negativne korelacije između stavki. Što je korelacija među stavkama jača, linija koja ih povezuje tamnija je, deblja i kraća. Zbog ekonomičnosti prezentacije, pojedine teorije zavjere o COVID-u 19 prikazane su brojem tvrdnji unutar ljestvice, dok su darvinistička i religijska objašnjenja označena skraćenim nazivima.

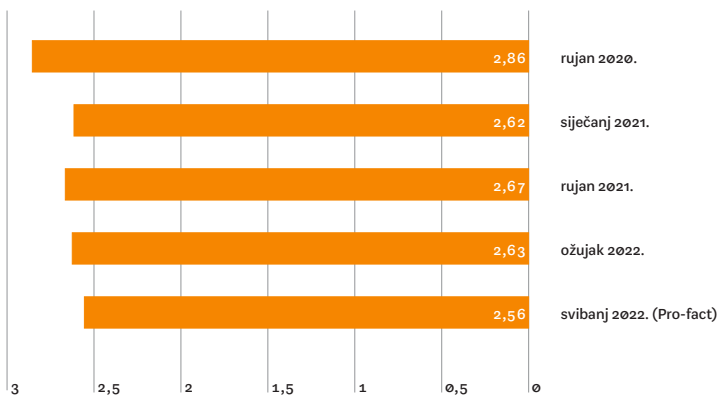
Grafikon 2. Mreža bivarijantnih korelacija između zavjereničkih i nezavjereničkih tumačenja uzroka pandemije COVID-a 19.

Ova vrsta analize pruža prostorni prikaz odnosa među analiziranim vjerovanjima koji se lako tumači. Prvo, vidimo da zavjereničke interpretacije o COVID-u 19 čine vrlo gustu mrežu, što sugerira da ako netko vjeruje u jednu od takvih teorija zavjere, vrlo je vjerojatno da će vjerovati i u druge. Prosječna korelacija među svim zavjereničkim stavkama je 0.652, što znači da je vjerovanje u teorije zavjere o COVID-u 19 monolitni način razmišljanja. Također, očito je da je takvo razmišljanje puno bliže religioznom razmišljanju nego darvinističkom objašnjenju pandemije. Prosječna korelacija između darvinističkih i zavjereničkih tumačenja iznosi .001, dok je korelacija između religijskih i zavjereničkih tumačenja .317. Zanimljivo je i da religijsko objašnjenje pandemije u najvećoj mjeri korelira s teorijama zavjere o 5G mreži (.433) i usađivanju mikročipa (.398). Naša daljnja analiza prosječnih bivarijantnih korelacija također je otkrila da je vjerovanje u teorije zavjere o COVID-u 19 povezano s nepovjerenjem u znanost¹ (.467), slabijom znanstvenom pismenošću² (-.319), nižom sklonošću otvorenom razmišljanju³ (-.282), slabijom političkom pismenošću⁴ (-.262), izraženijim nacionalnim narcizmom⁵ (.315), i snažnijom percepcijom elita i medijskog establišmenta kao izvora lažnih vijesti⁶ (.205).

-
- 1 Skalu koju koristimo za procjenu nepovjerenja u znanost razvili su Hartman i dr. (2017.) i sastoji se od šest elemenata.
  - 2 Skalu koju koristimo za procjenu znanstvene pismenosti razvili su Rutjens i dr. (2018.) i sastoji se od devet elemenata.
  - 3 Skalu koju koristimo za procjenu otvorenog razmišljanja razvili su Baron i dr. (2015.).
  - 4 Politička pismenost procijenjena je višestrukim odabirom odgovora na pitanja izvorno razvijena na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, kao dio opsežnijeg anketnog upitnika za mjerenje izbornog ponašanja. Sastoji se od sljedećih pet pitanja: Što su organizacije civilnog društva? Što je politička oporba? Koja od navedenih vrsta stranaka zagovara minimalnu državnu intervenciju u gospodarskim aktivnostima? Koja od navedenih stranaka prihvaća određena ograničenja osobnih sloboda građana radi zaštite morala i tradicionalnih vrijednosti? Politički sustav u Republici Hrvatskoj je...?
  - 5 Skalu koju koristimo za procjenu kolektivnog narcizma razvili su Golec de Zavala i dr. (2009.) od šest elemenata.
  - 6 Za potrebe ovog istraživanja sastavili smo sljedeće pitanje: Tko je odgovoran za kreiranje lažnih vijesti i širenje lažnih informacija u Hrvatskoj? Na ljestvici od 1 (nisu odgovorni) do 5 (vrlo odgovorni) naši sudionici u odgovorima su naveli sljedećih devet izvora: političari, novinari i urednici, teoretičari zavjere, udruge i aktivisti civilnog društva, građani, sigurnosne službe, strane države, korporativni lobiji, društvene mreže. Faktorska analiza otkrila je dva faktora. Prvi se odnosi na percepciju elita i medijskog establišmenta kao izvora lažnih vijesti, a drugi kao percepciju građana, teoretičara zavjere i društvenih medija kao izvora lažnih vijesti. U ovom istraživanju koristimo se dobivenim faktorskim rezultatima kao varijablama u analizi.

2. TRENDovi U RAZINI VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERE O COVID-U 19

Kako bismo istražili jesu li vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 više ili manje izražena u posljednje tri godine, usporedili smo naše rezultate s onima dobivenim u ranijem projektu pod nazivom ReSPoC (*(Re)building society: A longitudinal study of post-corona social recovery in Croatian general population*), koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost. Projekt ReSPoC mjerio je vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 na istoj vrsti uzorka u četiri vremenske točke od rujna 2020. do ožujka 2022. Međutim, postoje određena ograničenja u usporedbi tih rezultata s podacima projekta Pro-fact. ReSPoC je upotrijebio 10 elemenata za procjenu vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 s početka pandemije godine 2020. Pro-fact tim osmislio je 16 elemenata u 2022., većinom na temelju vokabulara s izvora dezinformacija na društvenim mrežama i dodatnih analiza njihova sadržaja i diskursa. U te dvije godine početne teorije zavjere o COVID-u 19 postale su konkretnije te bogatije u smislu njihova sadržaja i vokabulara, kao i elementi u Pro-fact anketi. Međutim, kako se ta dva skupa elemenata bave istim općim i posebnim temama, opravdano je usporediti njihove prosječne rezultate. Oni su prikazani u sljedećem grafikonu, gdje prva četiri stupca predstavljaju rezultate dobivene u ReSPoC projektu, dok posljednji predstavlja Pro-fact rezultate.

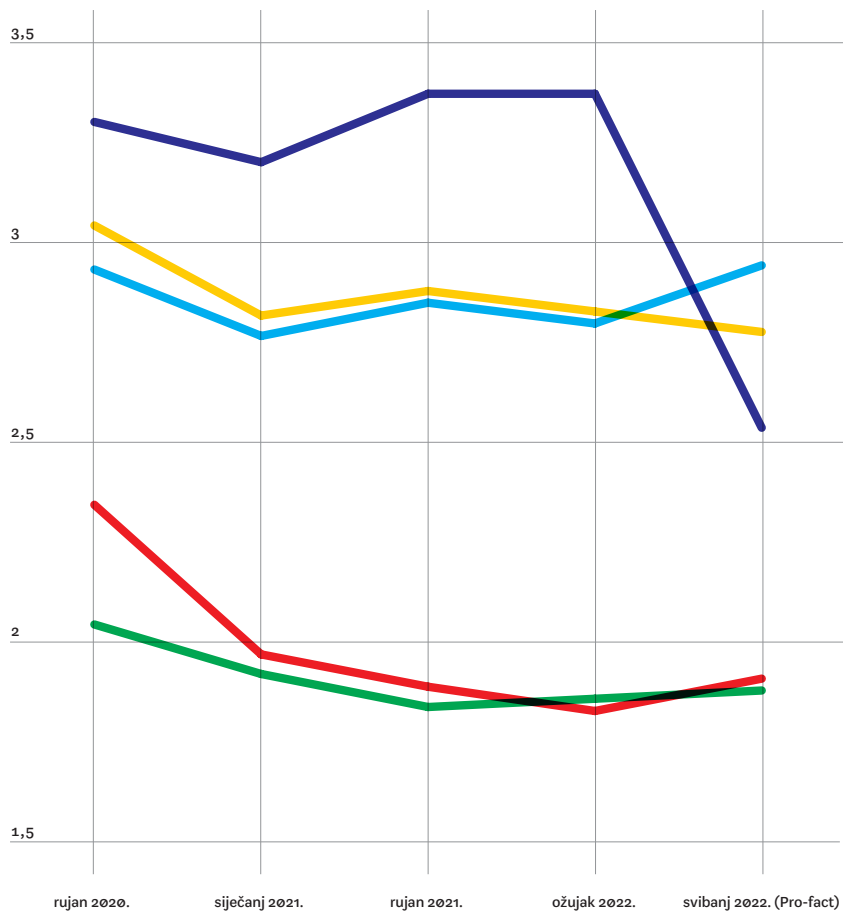

Grafikon 3. Prosječni rezultati na ljestvicama vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19 u anketama ReSPoC (rujan 2020. – ožujak 2022.) i Pro-fact (travanj – svibanj 2022.)

U usporedbi s prethodne četiri točke mjerenja, čini se da se vjerovanje u teorije zavjere o COVID-u 19 tek neznatno smanjilo.

U sljedećim koracima također smo usporedili nekoliko stavki sličnog sadržaja kako bismo dobili detaljniji uvid u podržavanje trendova zavjera. Rezultati su prikazani u Grafikonu 4↓.

Ovi rezultati pokazuju trend u odnosu na prosječne rezultate, osim jedne stavke koja se tiče stvaranja koronavirusa u laboratoriju. Rezultati Pro-fact istraživanja znatno su slabiji, vjerojatno zbog puno preciznije tvrdnje koja uključuje informaciju da su kineski stručnjaci stvorili virus za potrebe biološkog ratovanja.

ReSPoC
Koronavirus nije potekao od životinja nego su ga stvorili znanstvenici u laboratoriju.
Koronavirus je pušten s ciljem rušenja nekih svjetskih ekonomija.
Pandemija koronavirusa je posljedica dogovora velikih farmaceutskih kompanija kako bi one zaradile na cjepivima.
Priča o koronavirusu je plasirana kako bi nam s "razvijenim cjepivom" ugradili čip.
Koronavirus se pojačano širi u prisustvu 5G mreža.

PRO-FACT
<p>■ Kineski znanstvenici su kreirali virus i namjerno su ga pustili iz laboratorija jer su već imali lijek za njega.</p>
<p>■ Svjetske elite su kreirale virus s ciljem urušavanja nekih svjetskih ekonomija kako bi od toga imali financijske koristi.</p>
<p>■ Korona je proizveo farmaceutske lobi kako bi se obogatilo na prodaji cjepiva.</p>
<p>■ COVID-19 je umjetno kreiran kako bi se putem cjepiva ljudima ugradili čipovi za praćenje i kontrolu ponašanja.</p>
<p>■ 5G tehnologija izaziva ili širi COVID-19, ali se to prikriva kako bi korporacije koje rade s ovom tehnologijom i dalje zarađivale gomilu novca.</p>

Grafikon 4. Razina slaganja s pet sličnih COVID-19 teorija zavjere.

3. STRUKTURA VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERE O COVID-U 19 I DRUGE

Kako bismo potvrdili naše prethodne uvide o monolitnoj strukturi vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19, proveli smo faktorsku analizu u SPSS-u. Nadalje, kako bismo dobili uvid u širu strukturu odabranih vjerovanja kao mogućih korelata teorija zavjere o COVID-u 19, isti smo postupak proveli za stavke o lokalnim i globalnim teorijama zavjere, zavjereničkome mentalitetu, vjerovanju u teorije zavjere vezane uz populizam, i nacionalistički populizam, izražen u uvjerenjima da zle sile “oduzimaju moju zemlju”. Rezultati za svaki skup stavki prikazani su u sljedećim tablicama⁷.

Što se tiče vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19, dobili smo jedno-dimenzionalnu strukturu s jednim općim faktorom, koji objašnjava više od 61 % varijance rezultata (vidi Tablicu 1↓). Takva struktura jasno potvrđuje našu prethodnu pretpostavku o monolitnom karakteru teorija zavjera o COVID-u 19.

---

7 Sve faktorske analize provedene su u SPSS-u, korištenjem PCA postupka za izdvajanje i Promax postupka za kose rotacije ($Kappa=4$), ondje gdje je to bilo primjenjivo. Umjesto ortogonalnih korištene su kose rotacije jer se radi o društvenim i političkim uvjerenjima koja su obično međusobno povezana i više kontekstualizirana od npr. dispozicija ličnosti. Sva zasićenja faktora niža od 0,30 izostavljena su kao beznačajna.

Tablica 1. Struktura vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19.

TVRDNJE	Zavjere oko COVID-a 19
COVID-19 je namjerno proizveden i proširen kako bi svjetske sile od toga mogle imati političke ili ekonomske koristi.	.870
Svjetske elite stvorile su virus s ciljem urušavanja nekih svjetskih ekonomija kako bi izvukle financijsku korist od toga.	.881
Svjetske elite stvorile su COVID-19 kako bi smanjile broj ljudi na planetu.	.865
Koronu je proizveo farmaceutski lobi kako bi se obogatilo prodajom cjepiva.	.841
Hrvatske vlasti lažu po naptucima UN-a i SZO-a te protuustavno rade protiv hrvatskog naroda da se razbolimo i bankrotiramo.	.824
COVID-19 nije ništa opasniji od sezonske gripe, ali se njegova ozbiljnost pretjerano naglašava kako bi se uspostavila učinkovitija kontrola populacije i ograničila ljudska prava i slobode.	.726
Korona mjere su smišljena priprema za promjenu dosadašnjeg načina života i uvod u digitalnu fašističku diktaturu.	.838
Kako bi zaštitile svoje profite, poljoprivredne kompanije namjerno skrivaju znanstvene dokaze da genetski modificirani usjevi dovode do genetske kontaminacije koja može omogućiti razmnožavanje i širenje virusa kao što je COVID-19.	.758
Svjetske elite stvorile su COVID-19 kako bi genetski modificirale ljudska bića preko cjepiva protiv virusa.	.845
COVID-19 je umjetno stvoren kako bi se putem cjepiva ljudima ugradili čipovi za praćenje i kontrolu ponašanja.	.735
Kineski su znanstvenici stvorili koronavirus za biološko ratovanje, ali je slučajno pobjegao iz laboratorija.	.575
Pandemija je umjetno proizvedena kako bi se smanjila migracija i useljavanje ljudi iz siromašnijih i ratom razorenih zemalja u bogatije zapadne zemlje.	.806
Američka vojska stvorila je COVID-19 kao biološko oružje i namjerno ga proširila u Kini kako bi je oslabila kao konkurenciju.	.747
5G tehnologija uzrokuje ili širi COVID-19, ali to se zataškava kako bi korporacije koje rade s ovom tehnologijom nastavile zarađivati mnogo novca.	.693
Statistikom se manipulira kako bi se preuveličao broj ljudi koji su umrli od korone, a zapravo su već bili bolesni od druge bolesti od koje su na kraju i umrli.	.698
Kineski znanstvenici stvorili su virus i namjerno ga pustili iz laboratorija jer su već imali lijek za njega.	.749
% objašnjene varijance	61,2
KMO	.967
Bartlettov test sferičnosti	18247.047; df=120; p<.001

Tvrđnje o *lokalnim teorijama zavjere* koje smo istraživali u našoj studiji već su korištene u našim prethodnim studijama (npr. Blanuša, 2011.; 2013.; Blanuša, Kulenović, 2018.). To uključuje popis od 13 kronološki poredanih tumačenja/vjerovanja značajnih događaja i procesa povezanih s političkim temama u Hrvatskoj od ranih 1990-ih, kao što su reference na Domovinski rat, gospodarsku i demokratsku tranziciju, odnos prema unutarnjim i vanjskim

političkim i gospodarskim akterima te međunarodnim organizacijama. Kako je ova struktura vjerovanja varirala u našim prethodnim studijama, u ovoj smo je studiji testirali kroz istraživački postupak. Rezultati su prikazani u tablici 2.4. u obliku matrice uzorka dobivene postupkom faktorske analize.

Tablica 2. Struktura vjerovanja u lokalne teorije zavjere.

TVRDNJE	Teorije zavjere o unutarnjim i vanjskim neprijateljima	Teorije zavjere o nacionalističkim vlastima
Predsjednici Tuđman i Milošević su u Karadorđevu dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine.		.760
Tijekom agresije na Hrvatsku neke su velike sile svjesno potkopavale njezinu neovisnost kako bi očuvale Jugoslaviju.	.420	
Vukovar je 1991. prodan u sklopu tajnog plana zamjene teritorija.		.420
Prijelaz na tržišnu ekonomiju i privatizacija ponajviše su rezultat urote mafije i Vlade.		.820
Međunarodni sud u Haagu osnovan je s namjerom da kazni odgovorne za raspad SFRJ, ukine razlike između agresora i žrtava i prikrije stvarnu ulogu g.	.700	
Više od desetljeća Svjetska banka, MMF i druge međunarodne institucije ekonomski i financijski koloniziraju Hrvatsku.	.511	
Obavještajno podzemlje u Hrvatskoj umreženo je kriminalnim skupinama i zakulisnim interesima koji se ostvaruju nezakonitim radnjama.		.674
Takozvani borci za ljudska prava koji se regrutiraju iz redova jugonostalgicara i suradnici stranih tajnih službi najopasniji su neprijatelji Hrvatske.	.865	
Od sredine 90-ih takozvane lijeve i liberalne stranke namjerno destabiliziraju državu i ugrožavaju njezinu neovisnost.	.881	
Europska unija produkt je zavjere velikog kapitala čiji je cilj uništenje nacionalnih država.	.672	
Daleko od očiju javnosti i suprotno želji svojih građana, Hrvatska regionalnim integracijama pokušava ući u novu balkansku federaciju.	.772	
Hrvatsku su organizirano opljačkali takozvani veliki Hrvati koji drže "jednu ruku na srcu, a drugu u džepu".		.856
Najopasniji neprijatelji Hrvatske su izdajice koji je nikada nisu željeli ni voljeti, nego su uvijek radili protiv nje.	.703	
Zbrojevi kvadratnih opterećenja nakon rotacije	4,433	3,445
KMO		.887
Bartlettov test sferičnosti		6682.389; df=78; p<.001
Korelacija između faktora		.395

Analiza pokazuje da 53,5 % varijance možemo objasniti s dva značajna faktora. Prvi se može objasniti smišljenim zavjerama unutarnjih i vanjskih neprijatelja Hrvatske, a njihov sadržaj odražava mainstream politički diskurs razvijen 1990-ih, posebice tijekom Domovinskog rata i poslije njega. Većina tih navodnih zavjerenika na sličan je način objašnjena u poznatom bijesnom govoru prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana 1997.⁸ o “crnim, zelenim i žutim vragovima”. Drugi je faktor sadržajno alternativan prvom, objašnjava zavjere nacionalističkih vlasti i ukazuje na najočitije slučajeve zarobljavanja države⁹ od strane takvih snaga. Iako su ova dva oblika lokalnih zavjera naizgled suprotstavljena, naši rezultati pokazuju da su umjereno povezani (.395) u smislu da ljudi koji u mnogim akterima vide unutarnje i vanjske neprijatelje države također mogu biti kritični prema onima koji imaju moć predstavljajući se kao jedini pravi vladari države.

Globalne teorije zavjere iz našeg istraživanja već su korištene u našim prethodnim istraživanjima (Blanuša, Kulenović, 2018.) i sadrže popis uobičajenih sumnjivaca, od farmaceutskih kompanija, korumpiranih znanstvenika, Židova, masona i drugih tajnih grupa, kao i američke vlade. Njihova navodna nedjela o kojima se govori u mnogim zemljama svijeta, naročito u alternativnim internetskim ekosustavima, artikulirana su u 13 izjava. To smo u ovom istraživanju testirali kroz eksplorativni postupak. Rezultati su prikazani u Tablici 3↓.

---

8 Taj je govor još uvijek javno dostupan na YouTubeu: https://www.youtube.com/watch?v=U5xMo8OrOvw&t=3s&ab_channel=HDZTRE_%C5_%A0NJEVKASJEVER. Za analizu govora vidi Blanuša (2014).

9 Zarobljavanje države je koncept koji je razvila Svjetska banka krajem 1990-ih kako bi objasnila pitanja uvođenja tržišne ekonomije i liberalne demokracije u postkomunističkim državama (Klima, 2020.: 21). Može se definirati kao način utjecaja, destabiliziranja i preuzimanja relevantnih političkih stranaka, a preko njih i glavnih stupova političkog sustava putem neformalnih mreža i neformalne politike (ibid.: XV). Više o zarobljavanju države na Balkanu pogledajte u posebnom broju časopisa “Perspectives: Political Analysis and Commentary” iz 2017. godine, dostupnom na: https://ba.boell.org/sites/default/files/perspectives_-_09-2017_-_web.pdf.

Tablica 3. Struktura vjerovanja u globalne teorije zavjere.

TVRDNJE	Globalne teorije zavjere
Od javnosti se skriva da su cjepiva štetna za zdravlje.	.764
Velike farmaceutske tvrtke namjerno šire bolesti kako bi povećale prodaju svojih proizvoda.	.803
Genetski modificirana hrana (GMO) skraćuje ljudski život, što je način putem kojega globalna elita nastoji kontrolirati rast stanovništva na Zemlji.	.821
Globalno zatopljenje je prijevara korumpiranih znanstvenika koji žele nastaviti trošiti javni novac na svoja istraživanja.	.577
Bijele pruge koje na nebu ostaju iza zrakoplova zapravo su kemikalije koje se koriste za eksperimentiranje na ljudima.	.667
Svatko tko koristi svoje računalo online tajno se prati i pod nadzorom je.	.627
Židovi kontroliraju najvažnije svjetske događaje.	.678
Slobodni zidari i Illuminati već dugo utječu na odluke vlada u mnogim zemljama.	.769
U svijetu postoji tajna organizacija čiji je cilj uništiti nacionalne države i nametnuti Novi svjetski poredak.	.842
George Soros špijunira i potkopava države u kojima radi preko organizacija koje financira.	.754
Terorističke napade 11. rujna na nebodere WTC-a u New Yorku organizirali su pripadnici američkih tajnih službi.	.693
Kontakti s vanzemalcima skrivaju se od javnosti.	.534
Bez obzira na to tko je službeno na čelu vlada, medija i korporacija, postoji tajna skupina moćnika koji kontroliraju svjetska događanja, poput ratova i ekonomskih kriza.	.789
% objašnjene varijance	52.2
KMO	.956
Bartlettov test sferičnosti	9537.531; df=78; p<.001

Slično strukturi vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19, globalne teorije zavjere također su pokazale jednodimenzionalnu strukturu s jednim općim faktorom, što objašnjava više od 52% varijance rezultata. Ova dva oblika zavjere imaju i neke zajedničke teme, poput cjepiva, manipulacije GMO-om, štetne uloge farmaceutskih kompanija i znanstvenika, skrivenih svjetskih elita i skupina moćnika, ali i pokušaja njihova povezivanja u sveobuhvatni okvir navodnog poretka današnjeg globalnog svijeta.

Za razliku od prethodna tri oblika zavjere koji se uglavnom sastoje od konkretnih teorija zavjere vezanih uz globalni i lokalni kontekst, sljedeća tri skupa zavjereničkih izjava razvijena su u svrhu mjerenja ideološki specifičnih teorija zavjera povezanih s populizmom (Blanuša, Kulenović, 2018.) te populističkim nacionalizmom (Parker, Barreto, 2013.), kao i opće sklonosti zavjereničkom razmišljanju lišenom vremenskog i geografskog konteksta te shvaćenom kao zavjerenički mentalitet (Bruder i dr. 2013.). Budući da ove zavjere povijesno prethode nedavnim teorijama zavjere o COVID-u 19, uključili smo ih u istraživanje kako bismo procijenili njihovu širu ukorijenjenost i

potencijalnu povezanost s teorijama zavjere o COVID-u 19. Njihove strukture prikazane su u sljedeće tri tablice.

Odnos teorija zavjera o COVID-u 19 – posebno u obliku “plandemij-skog jezika” – s populizmom i nacionalizmom već je naznačen u sadržajnoj i diskursnoj analizi ovog projekta (Grbeša Zenzerović, Vučković, 2022.), kao i u nekim prethodnim istraživanjima u drugim zemljama i na globalnoj razini (npr. Bieber, 2020.; Brubaker, 2021.; Thiele, 2022.). To je osobito važno zbog potencijalno uspješnog populističkog poziva na prosvjede protiv javnozdravstvenih mjera (ibid.). Kako bismo izmjerili specifična populistička zavjerenička uvjerenja, ranije smo razvili skup od četiri stavke (Blanuša, Kulenović 2018.), s namjerom da izmjerimo dvije naizgled kontradiktorne populističke sklonosti: 1) antielitističko zavjereništvo, kao i 2) podršku mračnoj vladavini elita koje ne bi bile pod demokratskom kontrolom i ravnotežom, što je izraz afiniteta populizma prema karizmatičnom vodstvu i elitizmu, uočenom u nekim prethodnim istraživanjima (npr. Hawkins i dr. 2012.; Akkerman i dr. 2014.). Naši rezultati jasno potvrđuju ove pretpostavke.

Tablica 4. Struktura vjerovanja u populističke teorije zavjere

TVRDNJE	Antielitističko zavjereništvo	Podrška vladi u sjeni
Kako bi se spriječio kaos vladavine naroda, elite bi trebale vladati iz sjene.		.837
Demokratske procedure samo su predstava za narod, stvarne odluke donose se negdje drugdje u tajnosti.	.839	
Politički skandali nam pokazuju da će elite zlorabiti javne institucije kad god osjete da su im ugroženi interesi.	.891	
Vlast i mediji trebaju biti u rukama nekolicine koja će odlučiti što je za narod najbolje.		.832
Zbrojevi kvadratnih opterećenja nakon rotacije	1.511	1.477
KMO		0.502
Bartlettov test sferičnosti		775.455; df=6; p<.001
Korelacija između faktora		.091

Za procjenu razine nacionalističkog populizma među našim sudionicima upotrijebili smo ljestvicu koju su razvili Parker i Barreto (2013.), a koja pokazuje razinu uvjerenja da neke tajne zle sile ljudima oduzimaju zemlju te uništavaju njihova prava i slobode. Rezultati faktorske analize prikazani su u sljedećoj tablici.

Tablica 5. Struktura vjerovanja na ljestvici "oduzimaju mi zemlju"

TVRDNJE	Oduzimaju mi zemlju
Hrvatska kakvu poznajemo nestaje i prebrzo se mijenja.	.763
U hrvatskom društvu postoje snage koje možda mijenjaju zemlju nagore.	.545
Većina u Hrvatskoj ne shvaća koliko na naše živote utječu spletke smišljene na tajnim mjestima.	.782
Birači čak ni ne znaju tko su ljudi koji stvarno upravljaju Hrvatskom.	.731
Često mi se čini da o doista važnim stvarima u Hrvatskoj odlučuju ljudi za koje nikad niti ne čujemo.	.750
Čim stignu, većina stranih imigranata pokušava srušiti Ameriku odbijajući poštivati naše zakone.	.616
Pravi hrvatski način života nestaje tako brzo da ćemo možda morati upotrijebiti silu kako bismo ga spasili.	.735
Bez obzira na to što neki kažu, u svijetu postoje određene rase koje se naprosto ne mogu miješati s pravim Hrvatima.	.510
Bojim se da u s vremenom Hrvatskoj više neće biti toliko slobode.	.742
% objašnjene varijance	48,0
KMO	.889
Bartlettov test sferičnosti	4827.872; df=36; p<.001

U ovom smo slučaju također dobili jednodimenzionalnu strukturu s jednim općim faktorom koji objašnjava više od 48 % varijance rezultata.

Na kraju smo testirali strukturu šire sklonosti teorijama zavjera putem kratke verzije skale zavjereničkog mentaliteta (Bruder i dr. 2013.), kao mjerilo opće sklonosti vjerovanjima u teorije zavjera.

Tablica 6. Struktura zavjereničkog mentaliteta.

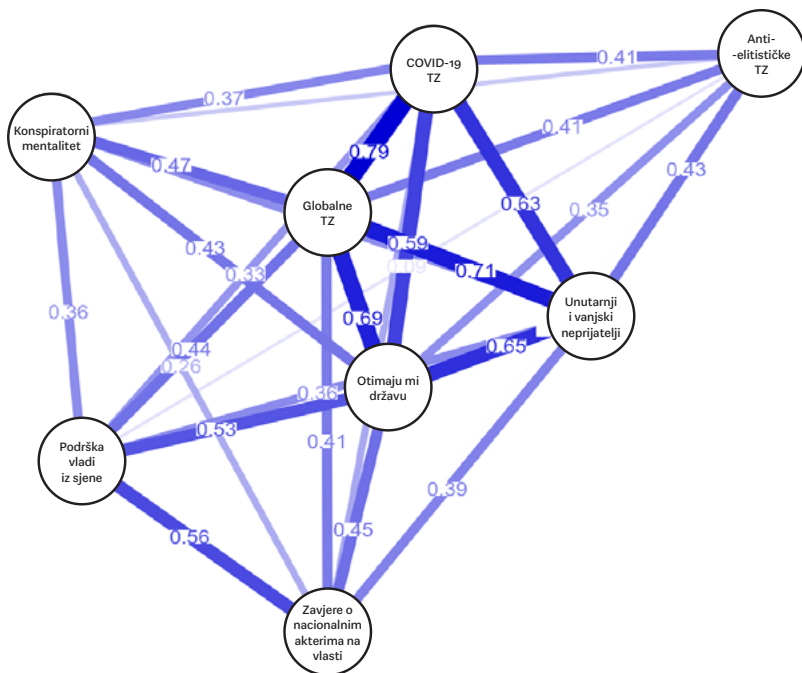
TVRDNJE	Zavjerenički mentalitet
Mislim da se u svijetu događaju mnoge vrlo važne stvari za koje javnost nikad ne dozna.	.805
Mislim da nam političari obično ne kažu prave motive svojih odluka.	.796
Mislim da državne agencije pomno prate sve građane.	.833
Mislim da su naizgled nepovezani događaji često rezultat tajnih aktivnosti.	.853
Mislim da postoje tajne organizacije koje uvelike utječu na političke odluke.	.870
% objašnjene varijance	69.17
KMO	0.830
Bartlettov test sferičnosti	4107.701; df=10; p<.001

Rezultati na ovoj ljestvici također se mogu objasniti jednim faktorom, koji objašnjava više od 69 % varijance.

U sljedećem smo koraku izračunali faktorske rezultate objašnjenih struktura i upotrijebili ih u analizi odnosa između odabranih oblika zavjereništva.

4. ODNOS COVID-A 19 I DRUGIH OBLIKA ZAVJERENIŠTVA

Korištenjem faktorskih rezultata uspjeli smo dobiti uvid u snažnije tendencije i odnose među odabranim oblicima zavjereništava (bivarijatne korelacije, tj. mrežna analiza). Rezultati su prikazani u sljedećem grafikonu. Kao i u Grafikonu 2↑, što je korelacija među stavkama jača, linija koja ih povezuje tamnija je, deblja i kraća.

Grafikon 5. Mreža bivarijatnih korelacija između COVID-19 i drugih oblika konspirativnosti

Analiza jasno pokazuje da su sva mjerila zavjereništva u pozitivnoj korelaciji. Dobivaju se vrlo visoke korelacije između četiri oblika zavjereništva: vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19, globalne teorije zavjere, postojanje unutarnjih i vanjskih neprijatelja Hrvatske te uvjerenja da nam neke tajne zle sile otimaju zemlju. Najveća korelacija postignuta je između teorija zavjere o COVID-u 19 i globalnih teorija zavjere (.79). Budući da su globalne teorije zavjere već kružile u javnosti prije pandemije COVID-a 19, to sugerira da su teorije zavjere o pandemiji zapravo stvorene na globalnim teorijama zavjere te da su ih koristile kao općenitiji diskurzivni okvir. Njihov zajednički sadržaj također ide u prilog ovom zaključku. Iako smo koristili teorije zavjere o COVID-u 19 razvijene u regionalnom kontekstu, čini se da su njihov jezika i referentni okvir dio iste globalne zavjere. Nadalje, ovako visoki odnosi i globalnih i teorija zavjere o COVID-u 19 s pokazateljima nacionalističkog populizma (oduzimanje moje zemlje) i nacionalizma (unutarnji i vanjski neprijatelji države), sugeriraju da se ovdje bavimo općenitijom tendencijom koju možemo nazvati zavjereničkim mentalitetom opkoljene nacije. Ukratko, može se protumačiti da koronavirus - kao nevidljivi neprijatelj zbog kojeg je opasan čak i zrak koji udišete, zajedno s društvenim tjeskobama i institucionalnim opterećenjem koje je izazvao na globalnoj razini - proizvodi i novu zavjereničku imaginaciju, uglavnom među građanima koji su i prije bili skloni takvom načinu razmišljanja. U tom smislu, sljedeće važno pitanje jest zbog čega neki hrvatski građani vjeruju u teorije zavjere o COVID-u 19.

5.

TKO U HRVATSKOJ VJERUJE U TEORIJE ZAVJERE O COVID-U 19?

Kako bismo odgovorili na ovo pitanje, proveli smo četiri odvojene višestruke regresijske analize i popratne ANOVA-e, gdje je to bilo primjenjivo, koristeći vjerovanje u teorije zavjere o COVID-u 19 (faktorski rezultati) kao kriterijsku varijablu i sljedeće skupine prediktora za svaku od njih¹⁰:

- Sociodemografski podaci (dob, obrazovanje, veličina naselja, veličina kućanstva, prihodi kućanstva)
- Odnos prema znanosti (znanstvena pismenost, aktivno otvoreno razmišljanje (AOMT), povjerenje u znanost, religioznost)¹¹
- Korištenje medija (načini informiranja, povjerenje u medije, svijest o medijskim strategijama, kritičko razmišljanje o medijima, percepcija izvora lažnih vijesti)
- Politička obilježja (samoidentifikacija lijevo-desno, autoritarnost, populistički stavovi, politička otuđenost, kolektivni (nacionalni) narcizam, politička pismenost, percepcija Drugoga svjetskog rata).

Naši su rezultati sažeti u sljedećoj tablici.

---

10 Svi korišteni prediktori nalaze se u proširenoj bazi rezultata istraživanja koja je napravljena u sklopu projekta Pro-fact.

11 Za objašnjenje prva tri prediktora vidi fusnote 1-3. Religioznost je bila manifestna varijabla koja se može pronaći u poboljšanoj bazi podataka rezultata istraživanja koja je napravljena u sklopu projekta Pro-fact. U ovoj je skupini prediktora korištena jer je u preliminarnoj analizi bila u negativnoj korelaciji s drugim mjerilima odnosa prema znanosti.

Tablica 7. Višestruke regresijske analize četiriju skupina prediktora vjerovanja u teorije zavjere o COVID-u 19.

PREDIKTORI	R ² adj.	Significant predictors [ ]	SAŽETAK
Sociodemografija	.077	<ul style="list-style-type: none"> - mlađe odrasle osobe (posebno u dobi između 25 i 29 godina) [-,093]; - niže obrazovani (samo osnovna i strukovna škola) [-,133]; - osobe koje žive u manjim naseljima [-,076] i većim kućanstvima (sedam i više osoba) [.09]; - s manjim prihodima kućanstva (posebno ispod 550 €) [-,154]. 	SOCIJALNO UGROŽENI GRAĐANI
Odnos prema znanosti	.419	<ul style="list-style-type: none"> - manje znanstveno pismeni [-,187]; - visoko religiozni [.047]; - uskih pogleda (AOMT) [-,136]; - vrlo nepovjerljivi prema znanosti [.474]; 	VRLO SKEPTIČNI PREMA ZNANOSTI, MANJE ZNANSTVENO PISMENI I USKIH POGLEDA
Korištenje medija	.213	<ul style="list-style-type: none"> - malo se više informiraju putem društvenih mreža [.072]; - kritični prema medijima malo iznad prosjeka [.055], ali manje svjesni medijskih strategija [-,165]; - s više povjerenja u društvene mreže [.088] te u vijesti i informacije od bliskih osoba [.079] i s manje povjerenja u tradicionalne medije [-,284]; - doživljavaju elite i medijski establišment kao izvore lažnih vijesti [.286], ali ne i građane, teoretičare zavjere i društvene mreže [-,198] 	MANJE MEDIJSKI PISMENI
Političke karakteristike	.329	<ul style="list-style-type: none"> - nacionalno narcisoidni [.249]; - manje politički pismeni [-,228]; - politički otuđeniji [.105]; - s izraženijim populističkim maneiizmom [.178] i antielitizmom [.108]; - misle da su Hrvati tijekom Drugog svjetskog rata bili žrtve, a ne zlikovci [.216] 	MANJE POLITIČKI PISMENI I SKLONI DESNOM POPULIZMU

Kao što je vidljivo iz Tablice 7↑, najbolja skupina prediktora su oni koji mjere odnos prema znanosti. Ovi prediktori objašnjavaju 41,9 % varijance zavjereničkih uvjerenja o COVID-u 19. Točnije, oni koji su vrlo skeptični prema znanosti, a u isto vrijeme religiozniji, uskogrudniji i manje znanstveno pismeni, izrazito su skloni vjerovati u teorije zavjere o COVID-19. Osobe suprotnih osobina bit će manje sklone takvom načinu razmišljanja. Ista je logika primjenjiva na niže opisane rezultate.

Druga najbolja skupina prediktora jesu političke karakteristike koje objašnjavaju 32,9 % varijance zavjereničkih uvjerenja o COVID-u 19. U tom smislu, građani s izraženijim nacionalnim narcizmom češće misle da su Hrvati bili žrtve Drugog svjetskog rata i skloni su negiranju ratnih zločina

kvazidržave Nezavisne Države Hrvatske (NDH) tijekom istog razdoblja, skloniji su maniheističkom pogledu na politiku i populističkom antielitizmu, otuđeniji od politike i manje politički pismeni te naklonjeniji vjerovanju u teorije zavjere o COVID-u 19.

Treća skupina prediktora koja objašnjava 21,3 % varijance više zavjereničkih uvjerenja odnosi se na korištenje medija. Građani koji manje vjeruju tradicionalnim medijima (kao što su televizija, radio, tisak) i koji su skloniji informiranju putem društvenih mreža i vjerovati im, kao i oni koji vjeruju informacijama koje dobivaju od relevantnih drugih (poput rodbine i prijatelja), koji se smatraju kritičnima, ali manje svjesnima medijskih strategija, i koji elite i medijski establišment doživljavaju kao izvore lažnih vijesti, više vjeruju u teorije zavjere o COVID-u 19.

I na kraju, sociodemografske karakteristike objašnjavaju 7,7 % varijance zavjereničkih uvjerenja o COVID-u 19. Ti rezultati pokazuju da građani s nižim primanjima u kućanstvu (osobito ispod 550 € mjesečno), niže obrazovani (osobito oni koji su završili samo osnovnu i strukovnu školu), mlađi (osobito oni od 25 - 29 godina), kao i oni koji žive u manjim naseljima i većim kućanstvima (sa sedam ili više osoba) više vjeruju u teorije zavjere o COVID-u 19. Premda je ova skupina prediktora najmanje važna, jasno je da su građani slabijeg imovinskog stanja skloniji vjerovanju u teorije zavjere o COVID-u 19.

Objedinjeni u zajedničkoj multivarijantnoj regresijskoj analizi, svi ovi prediktori objašnjavaju 51,2 % varijance zavjereničkih uvjerenja o COVID-u 19.

ZAKLJUČAK

Svi rezultati koje smo pokazali u ovom izvještaju sugeriraju da značajan dio hrvatskih građana vjeruje u teorije zavjere o COVID-u 19. Gotovo 50 % njih vjeruje u manipulaciju službenim brojkama o stopi smrtnosti, 33,4 % negira opasnost od COVID-a 19, a više od 25 % globalne aktere smatra negativcima koji su umjetno proizveli pandemiju zbog profita i ograničenja ljudskih prava i sloboda. Takav način “razmišljanja” u svojoj je strukturi monolitan i visoko povezan s neopravdanim vjerovanjem u druge oblike zavjera. Tek se neznatno smanjio u posljednje tri godine, a jedna od njegovih najizraženijih karakteristika jest ukorijenjenost u stari jaz između religijskog i znanstvenog shvaćanja svijeta. Podaci pokazuju da dezinformacijski narativi o COVID-u 19 očito i dalje imaju uporište religioznim idejama o globalnoj zavjeri i sekularnoj religiji populističkog nacionalizma.

Ako ovako raširena vjerovanja u teorije zavjere shvatimo kao pogrešan odgovor na stvarna pitanja, ne samo Hrvatske, već i većeg dijela današnjeg svijeta, naše rezultate možemo čitati kao simptome onoga što nije u redu s našim društvom i neoliberalnom ekonomijom i liberalni politički poredak. Živimo u dobu sve većih društvenih nejednakosti koje proizvode sve izraženije razlike i antagonizme između imućnih i siromašnih. Zavjereništvo je samo jedna linija takvog raskola koji može raspirati nerazumijevanje, nepovjerenje i rastući osjećaj nepravde te postati moćan motiv za prosvjede, pobune i trajnije političke nestabilnosti, pogotovo ako se artikulira u obliku desnog populističkog okvira. Nadalje, skepticizam prema znanosti koja se doživljava kao suučesnica u održavanju nepravednog poretka i dio globalne zavjere, prati i nizak stupanj znanstvene, medijske i političke pismenosti koje domaće odgovorne državne i društvene institucije sustavno zanemaruju. Da bude jasno, ne želimo omogućiti aboliciju za znanstvenike, političare, državne službenike, medije i druge utjecajne aktere (npr. crkvene velikodostojnike). Tijekom pandemije neki od njih često su u javnost slali loše poruke te komunicirali ponajviše u vlastito ime i mimo javnog interesa. Svi ti javni akteri ne bi se trebali smatrati samozatajnim uglednicima, već dijelom institucija koje su tijekom pandemije izgubile značajan dio svog kredibiliteta. No, to je lako reći, ali vrlo teško postići.

REFERENCE

- Akkerman, A., Mudde, C. i Zaslove, A. (2014.). "How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters." *Comparative Political Studies*, 47(9), 1324–1353.
- Baron, J., Scott, S., Fincher, K., & Metz, S.E. (2015.). Why does the Cognitive Reflection Test (sometimes) predict utilitarian moral judgement (and other things)? *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 4(3), 265–284.
- Bieber, F. (2020.). Global Nationalism in Times of the COVID-19 Pandemic. *Nationalities Papers*, 50(1), 13 – 25 <https://doi.org/10.1017/nps.2020.35>
- Blanuša, N. (2011). *Teorije zavjera i hrvatska politička zbilja 1980. – 2007*. Zagreb: Plejada.
- Blanuša, N. (2013.). Internal memory divided: Conspiratorial thinking, ideological and historical cleavages in Croatia – lessons for Europe. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 2(4), 16–33.
- Blanuša, N. (2014.). Political Unconscious of Croatia and the EU: tracing the Yugoslav syndrome through Fredric Jameson's lenses. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(2), 196 – 222.
- Blanuša, N. i Kulenović, E. (2018.). Hate Speech, Extreme Speech And Politics Of Memory: Survey Research On Croatian Citizens' Attitudes. *Politička misao*, 55(4), 176–202.
- Brautović, M. (2022a). *Mapping Covid-19 Disinformation Ecosystem in Croatia*. Zagreb: Gong. Dostupno na: <https://pro-fact.gong.hr/publikacije/>
- Brautović, M. (2022b). *Dynamic Network Analysis Of Covid-19 Related Disinformation Ecosystem in Croatia*. Zagreb: Gong. Dostupno na: <https://pro-fact.gong.hr/publikacije/>
- Brubaker, R. (2021.). "Paradoxes of populism during the pandemic". *Thesis Eleven*, 164(1), 73–87 DOI: <https://doi.org/10.1177/0725513620970804>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013.). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: conspiracy mentality questionnaire. *Front. Psychol.* 4(225). doi: 10.3389/fpsyg.2013.00225
- Farias, J., & Pilati, R. (2021). COVID-19 as an undesirable political issue: Conspiracy beliefs and intolerance of uncertainty predict adherence to prevention measures. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01416-0>
- Golec de Zavala, A. G., Cichocka, A., Eidelson, R. i Jayawickreme, N. (2009.). "Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*", 97(6), 1074–1096. <https://doi.org/10.1037/a0016904>
- Grbeša Zenzerović, M. i Vučković, M. (2022). *Content Analysis of Covid-19 Related Disinformation on Facebook: Topics, Sources and Discourses*. Zagreb: Gong. Dostupno na: <https://pro-fact.gong.hr/publikacije/>
- Hartman, R.O., Dieckmann, N.F., Sprenger, A.M., Stastny, B.J., & DeMaree, K.G. (2017.). "Modeling Attitudes Toward Science: Development and Validation of the Credibility of Science Scale", *Basic and Applied Social Psychology*, 39(6), 358–371. <https://doi.org/10.1080/01973533.2017.1372284>

- Klima, M. (2020.). *Informal politics in post-Communist Europe : political parties, clientelism, and state capture*. Abington, New York: Routledge.
- Hawkins, K., Riding, S. & Mudde, C. (2012.). "Measuring populist attitudes." *Political Concepts Committee on Concepts and Methods Working Paper Series*, 55, 1-35.
- Parker, Ch. S., Barreto, M.A. (2013). *Change they can't believe in: the Tea Party and reactionary politics in America*. Princeton, Woodstock: Princeton University Press.
- Rutjens, B. T., Sutton, R. M. i van der Lee, R. (2018). Not all skepticism is equal: exploring the ideological antecedents of science acceptance and rejection. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(3), 384–405. <https://doi.org/10.1177/0146167217741314>
- Thiele, D. (2022.). Pandemic Populism? How Covid-19 Triggered Populist Facebook User Comments in Germany and Austria. *Politics and Governance*, 10(1), 185–196 <https://doi.org/10.17645/pag.v10i1.4712>
- Tonković, M., Vranić, A. i Blanuša, N. (2022.). *Bihevioral Correlates of COVID-19 related Conspiracy Theories*. Zagreb: Gong. Dostupno na: <https://pro-fact.gong.hr/publikacije/>
- Tonković, M., Dumančić, F., Jelić, M., Čorkalo Biruški, D. (2021.). Who Believes in COVID-19 Conspiracy Theories in Croatia? Prevalence and Predictors of Conspiracy Beliefs. *Front. Psychol.* 12:643568. doi: 10.3389/fpsyg.2021.643568.
- Unicef Crna Gora (2021.). *One third of Montenegro's citizens believe in conspiracy theories about coronavirus*. Dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/en/stories/one-third-montenegros-citizens-believe-conspiracy-theories-about-coronavirus>

O AUTORIMA

NEBOJŠA BLANUŠA profesor je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Predaje kolegije iz socijalne i političke psihologije, teorije zavjere, kulturne traume i politike sjećanja. Koordinator je istraživačkih aktivnosti projekta *Pro-fact: Istraživanje, edukacija, provjera činjenica i razotkrivanje dezinformacijskih narativa o COVID-u 19 u Hrvatskoj* koji financira EDMO, kao i glavni istraživač na hrvatskom dijelu projekta *REDACT - Researching Europe, Digitalisation, and Conspiracy Theories*. Sudjelovao je u brojnim međunarodnim znanstvenim suradnjama u područjima istraživanja zavjereničkog razmišljanja i kulturne traume. Glavni istraživački interesi su mu zavjereničko razmišljanje, kulturna trauma, politika sjećanja, nacionalizam i populizam.

MIRJANA TONKOVIĆ izvanredna je profesorica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje predaje kolegije iz područja istraživačkih metoda u psihologiji, statistici i psihologiji jezika. Zamjenica je voditeljice Doktorskog studija psihologije na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sudionica je nekoliko projekata Hrvatske zaklade za znanost, koji se bave društvenim oporavkom opće hrvatske populacije u razdoblju poslije pandemije koronavirusa, istraživanjem jezika i velikih baza metafora te psiholingvističkim procjenama konstruiranja riječi. Njezina su glavna područja interesa odnos između jezika i razmišljanja, učinci metaforičkog uokvirivanja na rasuđivanje i donošenje odluka te determinante pseudo-znanstvenih uvjerenja.

ANDREA VRANIĆ izvanredna je profesorica na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predaje kolegije Kognitivna psihologija i Povijest psihologije. Voditeljica je projekta Afektivni kognitivni trening: neuralni, kognitivni i bihevioralni učinci, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Također je i glavna koordinatorica CEEPUS akademske mreže *Neuroshare: Sharing tools and Expertise in behavioral neuroscience*. Sudjelovala je u brojnim međunarodnim znanstvenim suradnjama u područjima kognitivne psihologije i kognitivnog starenja. Njezin je glavni istraživački interes područje ljudske obrade informacija, s naglaskom na međudjelovanje pažnje, pamćenja i rasuđivanja.

Projekt „PRO-FACT: RAZOTKRIVANJE COVID-19 DEZINFORMACIJSKIH NARATIVA U HRVATSKOJ ISTRAŽIVANJEM, PROVJEROM TOČNOSTI ČINJENICA I EDUKACIJOM“ na multidisciplinarnan način i multisektorskim pristupom cilja razumjeti dezinformacije povezane s COVID-om 19. Istraživanjem, podizanjem svijesti i jačanjem kapaciteta, projekt sveobuhvatno pristupa društvenom, političkom i zdravstvenom problemu širenja dezinformacijskih kampanja o COVID-u 19. Svojim djelovanjem nastoji učinkovito razotkriti kampanje dezinformiranja povezane s COVID-om 19 u Hrvatskoj, ojačati kapacitete hrvatskog multidisciplinarnog tima za otkrivanje i suzbijanje kampanja dezinformiranja te povećati kompetencije medijske pismenosti hrvatskih novinara i šire javnosti.

Nositeljica projekta je udruga Gong, a partnerice su Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Sveučilište u Dubrovniku, Faktograf.hr i FER.

PRO-FACT:

Razotkrivanje COVID-19 dezinformacijskih narativa u Hrvatskoj istraživanjem, provjerom točnosti činjenica i edukacijom

RAŠIRENOST, STRUKTURA I TRENDOVI VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERA: ANALIZA HRVATSKIH GRAĐANA S RAZLIČITIM STUPNJEVIMA PODLOŽNOSTI TEORIJAMA ZAVJERA O COVIDU 19

Dr. Nebojša Blanuša

Dr. Mirjana Tonković

Dr. Andrea Vranić

Zagreb, 2022.